

บทที่ 1
บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

หัวเมืองล้านนาระหว่าง พ.ศ. 2410-2476 หรือนับจากช่วงก่อนปีสุดท้ายของสมัยพระเจ้ากาวิโลรส (ผู้ปกครองเชียงใหม่องค์ที่ 6) จนกระทั่งหัวเมืองล้านนาถูกผนวกเข้าเป็นส่วนเดียวกันกับสยามอย่างสมบูรณ์โดยมีการจัดตั้งแต่ละหัวเมืองขึ้นเป็นจังหวัดใน พ.ศ.2476 ถือเป็นช่วงเปลี่ยนผ่านทางสังคมที่มีปัจจัยสำคัญเป็นอิทธิพลจากภายนอกเข้ามาเกี่ยวข้องโดยตรงสองประการคือ นโยบายและกระบวนการสร้างรัฐชาติไทยของสยาม กับการเข้ามาปฏิบัติงานเผยแผร์คริสต์ศาสนาของมิชชันนารีอเมริกันนับตั้งแต่ พ.ศ. 2410 เป็นต้นมา ซึ่งนโยบายและการดำเนินการสร้างรัฐชาติของสยามเป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงของล้านนา โดยการใช้อำนาจทางการ เมืองและการปกครองของความเป็นรัฐเจ้าประเทศราชเป็นเครื่องมือ ขณะที่ปัจจัยด้านมิชชันนารีอเมริกันมีลักษณะแตกต่างจากปัจจัยข้างต้นอย่างน้อยสามประการคือ *ประการแรก* มิชชันนารีอเมริกันเป็นตัวแทนของโลกตะวันตกผู้นำความทันสมัยสู่ล้านนาโดยใช้แนวทางแบบมนุษยธรรม (Humanitarianism) เป็นหลักเพื่อตอบสนองต่อวัตถุประสงค์เฉพาะของตนเอง *ประการที่สอง* มิชชันนารีอเมริกันได้เข้ามาดำเนินกิจกรรมทั้งด้านการศึกษา การแพทย์และการสาธารณสุข รวมทั้งการเผยแผร์คริสต์ศาสนาโดยตรงในลักษณะที่เป็นตัวแทน (Agency) ของสังคมวัฒนธรรมตะวันตกที่เข้ามาเคลื่อนไหวภายในท้องถิ่นล้านนา นับเป็นกลุ่มบุคคลและองค์กรเอกชนที่ฝังตัวอยู่ในท้องถิ่น ดำเนินกิจกรรมต่างๆ ที่กล่าวได้ว่า ได้เป็นส่วนหนึ่งของการสร้างพลวัตและการเปลี่ยนแปลงจากส่วนล่างของสังคม *ประการที่สาม* มิชชันนารีอเมริกันมีแนวคิดและอุดมการณ์เฉพาะของตนเองในการสร้างกลุ่มผู้นับถือคริสต์ศาสนาหรือชุมชนชาวคริสต์ ให้เป็นกลุ่มคนและชุมชนที่ได้รับการหล่อหลอมจากคำสอนและการปฏิบัติกิจกรรมต่างๆ ซึ่งเป็นความพยายามในการสร้างชุมชนใหม่ในเชิงอุดมคติที่มีความคิดความเชื่อแตกต่างจากสังคมแบบจารีตของล้านนา และยังเป็นชุมชนใหม่ที่แตกต่างจากลักษณะทางสังคมสยามด้วย

มิชชันนารีของคริสตศาสนานิกายโปรเตสแตนต์ (แทบทั้งหมดเป็นมิชชันนารีอเมริกัน) ได้เข้าสู่เชียงใหม่และตั้งศูนย์มิชชันปฏิบัติงานของตนครั้งแรกใน พ.ศ.2410 และขยายไปยังหัวเมืองต่างๆ ในท้องถิ่นล้านนาได้แก่ลำพูน ลำปาง แพร่ น่าน และเชียงใหม่ โดยเป็นที่ยอมรับว่ามิชชันนารีอเมริกันได้มีบทบาทสำคัญในการบุกเบิกและวางรากฐานด้านการศึกษา การแพทย์และการสาธารณสุขสมัยใหม่ในล้านนาก่อนที่รัฐบาลกรุงเทพฯจะเข้ามามีบทบาทในการจัดการเรื่องดังกล่าวในท้องถิ่นนี้ ดังปรากฏในกรณีของการศึกษาสมัยใหม่ที่รัฐบาลกรุงเทพฯได้จัดตั้งสำหรับ

สามัญชนในล้านนาภายหลังที่มิชชันนารีได้จัดการศึกษาในหัวเมืองทางล้านนามานานแล้ว¹ และในด้านการแพทย์และการสาธารณสุขสมัยใหม่ของรัฐบาลนั้นได้ริเริ่มเป็นครั้งแรกที่เชียงใหม่ตามพระราชบัญญัติการสุขาภิบาลหัวเมือง ร.ศ.127 (พ.ศ. 2451)² ซึ่งเกิดขึ้นภายหลังที่มิชชันนารีได้จัดตั้งงานทางด้านนี้ในเชียงใหม่มาถึงสี่สิบปี และยิ่งกว่านั้น การจัดการด้านการแพทย์และการสาธารณสุขตามหัวเมืองในส่วนภูมิภาคของรัฐบาลกลางกรุงเทพฯ ในระยะแรกก็ยังไม่สามารถทำได้ อย่างกว้างขวางนักเนื่องจากมีปัญหาการขาดแคลนบุคลากร การขาดงบประมาณ และอื่น ๆ ดังที่ได้มีการศึกษาที่ชี้ให้เห็นว่า ตลอดสมัยรัชกาลที่ 5 รัฐบาลกลางกรุงเทพฯ ไม่ได้มีนโยบายจัดตั้งโรงพยาบาลตามหัวเมืองทุกหัวเมือง บทบาทในด้านนี้ถือเป็น “สาธารณทาน” ที่แต่ละมณฑลหรือแต่ละหัวเมืองจะต้องจัดการเอง และเท่าที่ปรากฏโดยส่วนใหญ่แล้วรัฐบาลจะสนับสนุนกิจการด้านการแพทย์ของมิชชันนารีที่มีอยู่ตามหัวเมืองมากกว่าจะลงทุนดำเนินการด้วยตนเอง³

อนึ่ง การเข้ามาของคณะมิชชันนารีอเมริกันในล้านนาไม่ใช่จะมีบทบาทเฉพาะด้านการการศึกษา ด้านแพทย์และการสาธารณสุขโดยตรงเท่านั้น แต่ยังมีกรดำเนินกิจกรรมด้านการศึกษา และการเผยแผ่ศาสนา ที่นำมาสู่การจัดตั้งชุมชนผู้นับถือคริสต์ศาสนาซึ่งปรากฏอย่างเป็นรูปธรรมคือการจัดตั้งเป็นองค์กรชุมชนที่เรียกว่า “คริสตจักร” (Church) ที่มีความเกี่ยวข้องกับการปลูกฝังทัศนคติ (Attitude) ค่านิยม (Value) และระเบียบวินัย (Discipline) ซึ่งเป็นการสร้างโลกทัศน์และกระบวนทัศน์ (Paradigm) แบบใหม่ที่เกิดขึ้นในบริบทของการปรับเปลี่ยนทางสังคมของล้านนากระทั่งดินแดนนี้ถูกกลืนเป็นส่วนหนึ่งของสังคมสยามภายหลัง พ.ศ.2475 และเมื่อถึง พ.ศ. 2477 ได้มีการจัดตั้ง “สภาคริสตจักรในสยาม” ขึ้นโดยเป็นองค์กรทางศาสนาของชนในชาติที่รับผิดชอบงานแทนมิชชันนารีอเมริกัน จึงเท่ากับเป็นการส่งต่อบทบาทการสืบสานและการสร้างชุมชนชาวคริสต์มาให้ผู้นำคริสเตียนที่เป็นชนในชาติหรือคนท้องถิ่นเป็นผู้รับผิดชอบต่อมา

ดังนั้น เมื่อพิจารณาในเบื้องต้นจะพบว่า มิชชันนารีอเมริกันมีส่วนร่วมอย่างสำคัญในกระบวนการปรับเปลี่ยนทางสังคมของล้านนา โดยเป็นผู้นำความทันสมัยเข้ามาสู่ดินแดนล้านนา และมีบทบาทด้านต่าง ๆ ในช่วงเวลาดังกล่าวอย่างต่อเนื่อง และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ความพยายาม

¹Vachara Sindhuprama, "Modern Education and Socio-Cultural Change in Northern Thailand" (Ph.D.Thesis. University of Hawaii, 1988), p. 111.

²สรวิชาติ ประยูรเสถียร, "การปฏิรูปการปกครองมณฑลพายัพ (พ.ศ.2436-2476)" (วิทยานิพนธ์ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2522), หน้า 248-249.

³ยูวดี ตปนียากร, "วิวัฒนาการของการแพทย์ไทยตั้งแต่สมัยเริ่มต้นจนถึงสิ้นสุดรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว" (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2522), หน้า 162-164.

ในการจัดตั้งชุมชนชาวคริสต์ให้เป็นชุมชนใหม่ที่สนองต่อแนวคิดและอุดมคติของมิชชันนารีนั้น นับเป็นการเคลื่อนไหวภายในท้องถิ่นล้านนาที่ควรมีการศึกษาด้วยเหตุผลสำคัญสามประการคือ

1. การปฏิบัติงานของมิชชันนารีอเมริกันในล้านนาระหว่าง พ.ศ. 2410-2476 มีลักษณะเฉพาะของตนเองและอยู่ในบริบททางสังคมวัฒนธรรมเฉพาะของล้านนาที่มีความแตกต่างทั้งในแง่ของบริบททางสังคมวัฒนธรรม ลักษณะพื้นที่และการปฏิบัติงานของมิชชันนารีอเมริกันในท้องที่ของสยาม ซึ่งเมื่อมีงานศึกษาเกี่ยวกับบทบาทของมิชชันนารีอเมริกันโดยทั่วไปมักถูกมองในลักษณะของประวัติศาสตร์แบบรวมศูนย์หรือประวัติศาสตร์ชาติ ทำให้ขาดการให้ความสนใจต่อรายละเอียดและลักษณะเฉพาะของการปฏิบัติงานของมิชชันนารีในแต่ละท้องถิ่น ทั้งนี้จะเห็นว่า มิชชันนารีอเมริกันมีการจัดตั้งองค์กรปฏิบัติงานของตนเองในล้านนาที่เรียกว่า "มิชชันลาว" (Laos Mission) ดำเนินการอย่างเป็นทางการแยกเทศจากมิชชันในเขตสยาม (เมืองคกรปฏิบัติงานที่เรียกว่า "มิชชันสยาม") อย่างน้อยจนถึง พ.ศ. 2463 มิชชันลาวจึงได้เข้าร่วมเป็นองค์กรเดียวกับมิชชันสยาม แต่ถึงแม้จะมีการรวมมิชชันทั้งสองส่วนแล้วก็ตาม มิชชันนารีอเมริกันยังคงมีบทบาทอันสำคัญในการสร้างชุมชนชาวคริสต์กระทั่งมีการจัดตั้งสภาคริสตจักรในสยามเมื่อ พ.ศ. 2477 ดังกล่าวข้างต้น และยิ่งกว่านั้นจะเห็นได้ว่า องค์กรมิชชันนารีในสหรัฐอเมริกาเองได้ทุ่มเทกำลังมิชชันนารีมายังเขตมิชชันลาวมากกว่ามิชชันสยาม รวมถึงมีการปฏิบัติงานที่สามารถจัดตั้งชุมชนชาวคริสต์ในล้านนาได้อย่างรวดเร็ว แม้ขยายได้มากกว่าเขตสยาม จึงนับเป็นกรณีที่น่าสนใจศึกษาโดยเฉพาะ

2. ในช่วงของการปรับเปลี่ยนทางสังคมของล้านนาก่อนถูกผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของสยามอย่างสมบูรณ์นั้น ได้มีการศึกษาทางประวัติศาสตร์ในประเด็นเรื่องต่าง ๆ เช่น ประเด็นทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคม โดยในประเด็นทางสังคมที่จะเกี่ยวข้องกับหัวข้อที่เสนอนี้ก็มีเฉพาะเรื่องของลักษณะโครงสร้างทางสังคม และผลกระทบจากการปฏิรูปการศึกษาสมัยใหม่ในล้านนา เป็นต้น ขณะที่การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของล้านนาในยุคของการปรับเปลี่ยนทางสังคมนับเป็นหัวเรื่องหนึ่งที่น่าจะมีความศึกษาได้อย่างกว้างขวาง แต่จากการสำรวจสถานการณ์งานวิจัยประวัติศาสตร์ล้านนาระหว่าง พ.ศ. 2503-2535 พบว่า ยังมีผู้สนใจศึกษาในเรื่องดังกล่าวค่อนข้างน้อย และยิ่งกว่านั้นยังพบว่า ยังไม่มีการศึกษาประเด็นทางสังคมวัฒนธรรมที่เป็นประวัติศาสตร์ของชนกลุ่มย่อยที่มีกระบวนการก่อรูปและมีความแตกต่างจากสังคมของคนส่วนใหญ่โดยตรง⁴ ซึ่งการให้ความสนใจต่อชนกลุ่มย่อยที่ถูกสร้างหรือมีการก่อรูปดังเช่นชุมชนชาวคริสต์จะทำให้เห็นการเคลื่อนไหวของประวัติศาสตร์ที่แสดงถึงความมีตัวตนของคนสามัญหรือกลุ่มที่มีลักษณะแตกต่างกันในพื้นที่และมิติของประวัติศาสตร์ท้องถิ่นด้วย

⁴โปรดดู แกมสุข นุมนนธ์ และคณะ, สถานการณ์งานวิจัยสาขาประวัติศาสตร์ในประเทศไทยระหว่าง พ.ศ. 2503-2535 (กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2544), หน้า 126-138.

3. การก่อกำเนิดและการเคลื่อนไหวหรือมีพลวัตรทางสังคมของชุมชนชาวคริสต์ในล้านนา นับเป็นผลสะท้อนถึงบทบาทของมิชชันนารีอเมริกันที่เป็นกลุ่มกิจกรรมของชาวตะวันตกซึ่งมีความแตกต่างจากปัจจัยภายนอกอื่น ๆ ที่เข้ามาเกี่ยวข้องในท้องถิ่นนี้ อีกทั้งการก่อกำเนิดของชุมชนชาวคริสต์ยังเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่แสดงถึงปฏิสัมพันธ์ของสังคมวัฒนธรรมแบบจารีตกับวิถีชีวิตและวิถีคิดหรือโลกทัศน์แบบใหม่ ที่เป็นผลจากการปลูกฝังและสร้างชุมชนชาวคริสต์ของมิชชันนารีอเมริกัน ที่จะเป็นการศึกษาประวัติศาสตร์ที่มองเห็นถึงการเคลื่อนไหวทางความคิด ลักษณะวิถีชีวิต และกิจกรรมของผู้คนในชุมชนย่อย ๆ มากกว่าจะเป็นประวัติศาสตร์แบบภาพใหญ่ที่มองผ่านผู้คนที่เป็นส่วนปลีกย่อยแต่มีตัวตนดังกล่าวนี้

กล่าวโดยสรุปจะเห็นได้ว่า การศึกษาบทบาทของมิชชันนารีอเมริกันในช่วงสมัยของการปรับเปลี่ยนทางสังคมในล้านนา พ.ศ.2410-2476 โดยมองผ่านประวัติศาสตร์ชุมชนชาวคริสต์มีความสำคัญเนื่องจากยังไม่มีการศึกษาเชิงประวัติศาสตร์ที่เป็นการวิเคราะห์และสังเคราะห์ให้เห็นถึงบทบาทของมิชชันนารีอเมริกันในการนำความทันสมัยสู่ล้านนาโดยมองผ่านการเคลื่อนไหวของชาวบ้านหรือคนระดับล่างที่เป็นกระบวนการทางสังคมในการตอบสนองต่อการสร้างสังคมใหม่ตามอุดมการณ์ของมิชชันนารีอเมริกัน รวมถึงการละเอียดที่จะศึกษาถึงการเคลื่อนไหวทางสังคมของล้านนาโดยมองผ่านแนวคิดและกิจกรรมของชุมชนชาวคริสต์อย่างลึกซึ้ง

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. ศึกษากระบวนการสร้างชุมชนชาวคริสต์ของมิชชันนารีอเมริกันในล้านนาช่วงสมัยของการปรับเปลี่ยนทางสังคม ระหว่าง พ.ศ. 2410-2476 โดยพิจารณาถึงแนวความคิด อุดมการณ์ และบทบาทของมิชชันนารีอเมริกันในด้านการเผยแพร่คริสต์ศาสนา การศึกษา การแพทย์และการสาธารณสุข
2. ผลกระทบจากการปฏิบัติพันธกิจของมิชชันนารีอเมริกันที่มีต่อโลกทัศน์ วิถีการดำเนินชีวิต และความคิดทางสังคมของชุมชนชาวคริสต์ในล้านนา ระหว่าง พ.ศ. 2410-2476

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทำให้เข้าใจกระบวนการสร้างชุมชนชาวคริสต์ของมิชชันนารีอเมริกันที่เกิดจากแนวความคิดและบทบาทของมิชชันนารีอเมริกันด้านการเผยแพร่คริสต์ศาสนา การศึกษา การแพทย์และการสาธารณสุขในล้านนา ระหว่าง พ.ศ. 2410-2476

2. ทำให้เข้าใจผลกระทบของการปฏิบัติพันธกิจของมิชชันนารีอเมริกันที่มีต่อโลกทัศน์ วิธีการดำเนินชีวิตและความคิดทางสังคมของชุมชนชาวคริสต์ในล้านนา ระหว่าง พ.ศ. 2410-2476

3. ทำให้เกิดองค์ความรู้ที่เป็นการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในมิติทางวัฒนธรรม ในช่วงสมัยของการปรับเปลี่ยนทางสังคมของล้านนา ระหว่าง พ.ศ. 2410-2476

ขอบเขตของการศึกษา

1. ขอบเขตพื้นที่ในศึกษาคือท้องถิ่นล้านนาที่มิชชันนารีอเมริกันได้เข้าไปปฏิบัติงานในช่วง พ.ศ. 2410-2476 ได้แก่ เชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง แพร่ น่าน และเชียงราย

2. ช่วงเวลาที่ศึกษาคือระหว่าง พ.ศ. 2410-2476 ซึ่งเป็นช่วงที่มิชชันนารีอเมริกันเข้ามาปฏิบัติงานในเชียงใหม่ครั้งแรก กระทั่งถึงการเปลี่ยนแปลงของล้านนาที่ถูกผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของสยามอย่างสมบูรณ์

สมมติฐานในการศึกษา

กระบวนการสร้างชุมชนชาวคริสต์ของมิชชันนารีอเมริกันโดยการปฏิบัติพันธกิจด้านการเผยแผ่คริสต์ศาสนา การศึกษา การแพทย์และการสาธารณสุขในล้านนาระหว่าง พ.ศ. 2410-2476 เป็นการสร้างชุมชนใหม่ที่มีโลกทัศน์ วิธีการดำเนินชีวิต และความคิดทางสังคมแบบใหม่ ภายใต้อิทธิพลอุดมการณ์ทางศาสนาและสังคมของมิชชันนารีอเมริกัน ซึ่งเป็นการเคลื่อนไหวในบริบทของการปรับเปลี่ยนทางสังคมของท้องถิ่นล้านนาที่แสดงถึงการดิ้นรน ต่อสู้ แสวงหาแนวทางดำเนินชีวิตของกลุ่มคนที่มีลักษณะเฉพาะของตนเอง และนับเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งในกระบวนการเปลี่ยนแปลงสู่ความทันสมัย (Modernization) ของล้านนาที่เริ่มจากคนชั้นล่างของสังคม

แนวคิดหรือทฤษฎีในการศึกษา

การศึกษาบทบาทของมิชชันนารีอเมริกันกับการสร้างชุมชนชาวคริสต์ในช่วงสมัยของการปรับเปลี่ยนทางสังคมในล้านนา (พ.ศ. 2410-2476) เกี่ยวข้องกับแนวคิดหรือทฤษฎีในการศึกษาที่สำคัญคือ การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น (Local History) ในมิติของการเปลี่ยนแปลงสู่ความทันสมัย (Modernization) และศึกษาพลวัตทางสังคม (Social Dynamic) ที่เกี่ยวเนื่องกับ

ความเป็นชุมชน (Community) โดยแนวคิดและทฤษฎีดังกล่าวให้ความสำคัญต่อบทบาทของมิชชันนารีอเมริกันในการนำความทันสมัยด้านการศึกษา การแพทย์และการสาธารณสุข และความเชื่อทางศาสนาแบบตะวันตกมาถ่ายทอดในสังคมล้านนาที่ส่งผลกระทบต่อ การเปลี่ยนแปลงทางโลกทัศน์ ลักษณะวิถีการดำเนินชีวิต และความคิดความเชื่อทางสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับชุมชนชาวคริสต์ที่เป็นหน่วยของการศึกษา

แนวคิดประการแรกคือความเป็นประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เป็นการศึกษาประวัติศาสตร์ที่มองปรากฏการณ์และการเคลื่อนไหวที่เป็นลักษณะเฉพาะภายในท้องถิ่นเอง เป็นแนวการศึกษาที่มองถึงบริบทและปัจจัยภายในเป็นหลัก โดยการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในที่นี่ได้ให้ความสนใจดินแดนล้านนาในฐานะที่มีความเป็นตัวตนของตนเอง ซึ่งจะเห็นว่า ล้านนาเป็นกลุ่มนครรัฐที่ก่อตัวขึ้นตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 19 มีลักษณะที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ที่เป็นรัฐเอกเทศ มีความเป็นอิสระ มีภูมิหลังทางประวัติศาสตร์และลักษณะทางวัฒนธรรมร่วมกัน โดยถือเอาเชียงใหม่เป็นศูนย์กลาง และมีหัวเมืองต่างๆ รายรอบ ได้แก่ ลำพูน ลำปาง แพร่ น่าน และ เชียงราย แต่ละเมืองมีความสัมพันธ์กันอย่างหลวมๆ ต่อมาในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ ล้านนาตกเป็นหัวเมืองประเทศราชของกรุงเทพฯ แต่ยังคงมีความเป็นรัฐอิสระค่อนข้างสูง จนกระทั่งถึงสมัยรัชกาลที่ 5 รัฐบาลกลางกรุงเทพฯ ได้เข้ามาควบคุมหัวเมืองทางล้านนาอย่างใกล้ชิดและเข้มงวดมากยิ่งขึ้นเพื่อปกป้องผลประโยชน์ที่มีในหัวเมืองเหล่านี้โดยเฉพาะอย่างเป็นการป้องกันการถูกแทรกแซงและถูกยึดครองจากประเทศมหาอำนาจตะวันตก ซึ่งนับเป็นจุดเริ่มต้นกระบวนการสร้างชาติที่มีความเป็นหนึ่งเดียว จนกระทั่งถึง พ.ศ. 2476 ความเป็นล้านนาจึงถูกผนวกเข้าเป็นส่วนเดียวกันกับสยามทั้งในด้านการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ และสังคม แต่ถึงกระนั้นก็ตาม กระบวนการสร้างชาติก็ไม่ได้ทำให้ล้านนาเปลี่ยนแปลงไปตามนโยบายของรัฐบาลกรุงเทพฯ อย่างสิ้นเชิง การเปลี่ยนแปลงจากปัจจัยอื่นๆ ภายในท้องถิ่นจึงเป็นเรื่องที่มีความสำคัญที่จะต้องมีการศึกษาในประเด็นต่างๆ อย่างลึกซึ้งต่อไป

เมื่อกล่าวถึงการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในสังคมไทยมีการตื่นตัวอย่างมากหลัง พ.ศ. 2516 เข้าใจว่าเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองที่ให้เสรีภาพทางความคิดและการแสวงหาความรู้ทางประวัติศาสตร์ และอื่นๆ นอกกรอบการผูกขาดความรู้แบบเดิม ขณะเดียวกันก็เป็นแนวการศึกษาที่ได้รับอิทธิพลจากแนวคิดสกุลหลังสมัยใหม่ (Postmodernism) ที่ได้เปิดพื้นที่ให้กับสามัญชน กลุ่มคนชุมชน หรือท้องถิ่นให้มีตัวตนและมีเสียงมากยิ่งขึ้น⁵ นอกจากนี้กระแสของการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นยังเกิดขึ้นจากการขยายตัวของ

⁵พัฒนา กิตติอาษา, ท้องถิ่นนิยม (Localism), พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ : กองทุนอินทร์-สม เพื่อการวิจัยทางมานุษยวิทยา, 2546), หน้า 156-162.

สถาบันอุดมศึกษาออกไปสู่ภูมิภาค ทำให้มีการศึกษาเรื่องราวของท้องถิ่นอย่างเป็นระบบมากขึ้น เพื่อความเข้าใจต่อการเปลี่ยนแปลงและปัญหาท้องถิ่นที่เพิ่มพูนมากขึ้นในยุคสมัยของการพัฒนาประเทศ

วิธีวิทยาในการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นนั้นได้มีพัฒนาการทางความคิดและทฤษฎีในการศึกษาที่นำไปสู่แนวทางที่สมบูรณ์มากยิ่งขึ้น ดังที่ยงยุทธ ชูแว่น⁶ ได้สำรวจสถานะภาพของการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในประเด็นของนิยาม ความคิด และวิธีการศึกษา โดยได้ประมวลแนวคิดของนักวิชาการไทยที่มีอยู่หลากหลาย และวิพากษ์แนวคิดเพื่อหาความชัดเจนในการศึกษาดังกล่าว แต่ถึงกระนั้นก็ตาม จากการประมวลความเข้าใจเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่นข้างต้นไม่มีข้อสรุปของนิยามในการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่เห็นได้ชัดเจนอย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งนี้เพราะนักวิชาการต่างให้ความหมายไปตามภูมิหลังทางวิชาการและความสนใจแต่ละคน ซึ่งทั้งนี้โดยแนวคิดทั้งหมดจะเห็นถึงแนวทางแบบร่วมกันอย่างหนึ่งว่า ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเป็นการศึกษาที่มีลักษณะเช่นเดียวกับประวัติศาสตร์ทั่วไป แต่ควรมีลักษณะที่ยึดหยุ่นตามสถานการณ์และบริบททางประวัติศาสตร์ และที่สำคัญคือ “ท้องถิ่น” ไม่ได้เป็นสิ่งที่อยู่อย่างชัดเจนดังขอบเขตที่ถูกกำหนดแบบประวัติศาสตร์ชาติ ความเป็น “ท้องถิ่น” เป็นสิ่งที่ดำรงอยู่ในลักษณะที่เคลื่อนไหวสัมพันธ์กับพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ด้านต่างๆ ที่มีลักษณะเฉพาะแตกต่างกันไปแต่ละแห่งและแต่ละเวลา

จากการถกเถียงเพื่อความเข้าใจในทางวิชาการด้านนี้ มีข้อสรุปที่ชัดเจนระดับหนึ่งว่าประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเป็นการศึกษาถึงประสบการณ์หรือกิจกรรมต่างๆ ด้านของผู้คนใน “ท้องถิ่น” หนึ่งๆ ซึ่งถือได้ว่าเป็นระบบเดียวกัน⁷ โดย “ท้องถิ่น” สามารถจะพิจารณากำหนดขึ้นมาจากความสัมพันธ์ในระบบการผลิต ระบบการเมืองหรือระบบวัฒนธรรม และต้องศึกษารวมถึงเครือข่ายความสัมพันธ์ระหว่างหน่วยของท้องถิ่นที่ศึกษากับท้องถิ่นที่ใกล้เคียงอื่น ๆ และกับหน่วย

⁶ยงยุทธ ชูแว่น, “สถานะภาพของการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น : ว่าด้วยนิยาม แนวคิด วิธีการศึกษา ภาพรวมการประเมิน และข้อสังเกตบางประการในกรณีศึกษาของภาคกลางและภาคใต้ในรอบทศวรรษที่ผ่านมา,” (เอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการเรื่อง สถานภาพความรู้ประวัติศาสตร์ไทยในปัจจุบัน วันที่ 25-26 กรกฎาคม 2539 ณ อาคาร 50 ปี คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์).

⁷ยงยุทธ ชูแว่น, “สี่ศตวรรษของ ท้องถิ่นศึกษา ในมิติประวัติศาสตร์ : จากภายใต้กรอบประวัติศาสตร์ชาติไทยสู่การปลดปล่อยและพัฒนาพลังประชาชน,” (เอกสารประกอบการสัมมนาเรื่องประวัติศาสตร์ไทยบนเส้นทางการเปลี่ยนแปลง : ประมวลความรู้เพื่อการพัฒนาวิจัยประวัติศาสตร์ไทย, วันที่ 28-29 พฤศจิกายน 2541 ณ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร), หน้า 6.

ของสังคมที่ใหญ่กว่าขึ้นไปด้วย นอกจากนี้ยังยุทธได้สรุปแนวทางและวิธีการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นว่ามีสามแนวทางที่สำคัญคือ (1) การศึกษาผ่านกลุ่มวัฒนธรรมชุมชนโบราณ (2) แนวทางที่มองจากมุมมองประวัติศาสตร์เศรษฐกิจและ (3) แนวทางที่อธิบายแบบอิงบริบทหรือมองแบบประวัติศาสตร์ทั้งหมด (Total History)⁸

จากการศึกษารายละเอียดในการอภิปรายทั้งสามแนวทางดังกล่าว ผู้วิจัยวิทยานิพนธ์ได้ให้ความสำคัญกับแนวคิดพื้นฐานอย่างง่ายที่สุดที่ว่า ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเป็นประวัติศาสตร์ที่ไม่ใช่เรื่องราวของรัฐบาลส่วนกลางโดยตรง ทั้งนี้อาจเป็นเรื่องราวของเมือง หมู่บ้าน หรือชุมชนที่ไม่ใช่ราชธานีส่วนกลาง และที่สำคัญคือ ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นมิใช่เป็นเพียงส่วนประกอบของประวัติศาสตร์แห่งชาติ หรือมีลักษณะเป็นเพียง "ท้องถิ่นศึกษา" (Local Study) ที่เป็นปัจจัยส่งเสริมหรือสนับสนุนการอธิบายประวัติศาสตร์ชาติและรัฐบาลศูนย์กลาง แต่เป็นประวัติศาสตร์ที่มีความสำคัญในตัวของมันเอง โดยมีหน่วยเป้าหมายในการศึกษาคือชุมชนท้องถิ่น (Local Communities) ซึ่งถือเป็นตัวตนทางสังคมที่ย่อมมีการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงที่ผู้ศึกษาต้องพยายามเข้าใจและสามารถถ่ายทอดให้เห็นชัดถึงกระบวนการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว หรือที่มันักวิชาการเรียกวิธีการศึกษาเช่นนี้ว่า เป็นการศึกษาประวัติศาสตร์สังคม (Social History)⁹ ของชุมชนท้องถิ่นนั้น แนวคิดในการศึกษาดังกล่าวนับเป็นแนวคิดร่วมของนักมานุษยวิทยาและสังคมวิทยา อันเป็นแนวทางที่พยายามแหวกตัวออกมาจากประวัติศาสตร์การเมืองที่มองจากอำนาจรัฐศูนย์กลางมาให้ความสำคัญกับการให้ภาพรวมวิถีชีวิตของผู้คนส่วนใหญ่ในสังคม

อย่างไรก็ดี จากการศึกษาในแนวนนี้ได้เห็นถึงข้อจำกัดในตัวเองจึงได้มีการเสนอแนวคิดและทิศทางในการศึกษาใหม่โดยให้มองจากมุมมองประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ และแนวทางการศึกษาประวัติศาสตร์วัฒนธรรม (ดังการจำแนกของอานันท์ กาญจนพันธุ์) ที่ภายหลังแนวทางแรกและสองแนวทางหลังได้หลอมรวมกันในการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่ชัดเจนขึ้น โดยมีลักษณะกรอบคิดที่สำคัญคือ ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเป็นประวัติศาสตร์จากภายในหรือประวัติศาสตร์ที่ถูกมองจากเบื้องล่าง¹⁰ ซึ่งมีความเชื่อว่า เป็นการศึกษาที่จะทำให้มองเห็นถึงแนวความคิด วิถีชีวิต และการเคลื่อนไหวของคนในท้องถิ่นหรือในชุมชนที่สัมพันธ์กับระบบต่างๆของสังคม ขณะเดียวกันยังมีแนวทางการศึกษาที่พยายามสร้างความเป็นองค์รวมอย่างเด่นชัดขึ้น ดังปรากฏในข้อเสนอของ

⁸ ยยุทธ ชูแว่น, "สถานภาพของการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น :...." หน้า 16-17.

⁹ สุเทพ สุนทรภัสส, มานุษยวิทยากับประวัติศาสตร์ (กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, 2540), หน้า 111.

¹⁰ อานันท์ กาญจนพันธุ์, ความคิดทางประวัติศาสตร์และศาสตร์ของวิถีคิด (กรุงเทพฯ : อัมรินทร์, 2543), หน้า 109. และดูที่ อานันท์ กาญจนพันธุ์, มิติชุมชน : วิถีคิดท้องถิ่น สิทธิ อำนาจ และการจัดการทรัพยากร (กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2544), หน้า 31-32.

อานันท์ ในแนวทางศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่เรียกว่า “ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในมิติทางวัฒนธรรม” ซึ่งหมายถึง “การศึกษาประวัติศาสตร์ของการต่อสู้ทางความคิดที่เกี่ยวกับอำนาจในสังคมที่สามารถมองเห็นได้โดยผ่านวาทกรรมหรือการแสดงออกทางสัญลักษณ์ได้สัญลักษณ์หนึ่ง แต่สื่อความหมายที่มีนัยแตกต่างกัน เช่น ชนชั้น ชาติพันธุ์ และเพศ เป็นต้น”¹¹ โดยได้แบ่งวิธีในการศึกษาเป็นสองแนวทางคือ ประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์ (Ethnohistory) และชาติพันธุ์วรรณนาหรือมานุษยวิทยาเชิงประวัติศาสตร์ (Historical Ethnography หรือ Historical Anthropology)

ประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์ (Ethnohistory) เป็นการศึกษากระบวนการทางประวัติศาสตร์ของสังคมหรือชุมชนโดยใช้สำนักทางวัฒนธรรมของหน่วยที่ศึกษามาเป็นแนวทางและอธิบายถึงการเปลี่ยนแปลง นั่นคือเป็นการศึกษาที่มีกรอบสำนักอย่างใดอย่างหนึ่งเป็นตัวผลักดันพฤติกรรม การเคลื่อนไหวของคนในสังคมหรือชุมชนที่แสดงออกในรูปแบบของความเชื่อ พิธีกรรม การกระทำที่เป็นขบวนการ (Movement) ขณะที่วิธีของชาติพันธุ์วรรณนาหรือมานุษยวิทยาเชิงประวัติศาสตร์ (Historical Ethnography / Historical Anthropology) เป็นการศึกษาที่นำเอาบันทึกที่เขียนขึ้นในประวัติศาสตร์มาหาระบบคิดและสำนักของผู้คนร่วมสมัยประวัติศาสตร์นั้นอย่างวิพากษ์วิจารณ์ว่ามีความสัมพันธ์กันในเรื่องอำนาจอย่างไร โดยไม่ติดยึดกับแนวคิดทางวัฒนธรรมอย่างตายตัวแต่ให้ความสำคัญกับลักษณะที่เคลื่อนไหว “ทั้งการครอบงำ ความขัดแย้ง การดำรงอยู่ และการปรากฏขึ้นใหม่”¹² โดยการศึกษาในวิธีประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์วรรณนาจะเสริมให้การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นมีชีวิตชีวาขึ้น เพราะได้แสดงนัยที่เคลื่อนไหวและการต่อสู้ของผู้คนในการปรับตัวกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอยู่เสมอ ซึ่งผู้ศึกษาต้องให้ความสำคัญกับการอธิบายลักษณะพลวัตในกระบวนการเคลื่อนไหวทางประวัติศาสตร์ที่นับเป็นหัวใจของการศึกษาประวัติศาสตร์สังคม

ผู้วิจัยวิทยานิพนธ์เล่มนี้เห็นด้วยกับแนวทางการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในแนวทางการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในมิติทางวัฒนธรรมที่น่าจะเป็นวิธีในการศึกษาประวัติศาสตร์บทบาทของมิชชันนารีอเมริกันกับการสร้างชุมชนชาวคริสต์ในล้านนาด้วยมิติมุมมองใหม่ ๆ ได้อย่างน่าสนใจ ทั้งนี้เพราะในการศึกษาหัวเรื่องดังกล่าวมีภาพการทับซ้อนของชุมชนชาวคริสต์ในท้องถิ่นล้านนา ซึ่งผู้วิจัยได้ใช้ใช้แนวคิดจากคำนิยามเรื่องชุมชน (Community) ที่หมายถึงคนกลุ่มหนึ่งที่มีอยู่ อาศัยอยู่ในบริเวณที่มีอาณาเขตแน่นอน มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทางด้านความรู้สึกนึกคิดและการกระทำที่ก่อให้เกิดความผูกพันร่วมกันซึ่งแตกต่างกับคนอื่น ๆ ภายนอกจำนวนมากที่มีได้เป็นคนในท้องถิ่นนั้น¹³ ขณะเดียวกันได้มีคำนิยามชุมชนอีกลักษณะหนึ่งคือชุมชน

¹¹อานันท์ กาญจนพันธ์, ความคิดทางประวัติศาสตร์และศาสตร์ของวิถีคิด, หน้า 125-126.

¹²เรื่องเดียวกัน, หน้า 129.

¹³สุเทพ สุนทรภัสส, มานุษยวิทยากับประวัติศาสตร์, หน้า 111.

แบบจินตนาการ (Imagined Community) ซึ่งมีแนวคิดที่สำคัญคือความหมายหรือความรู้ต่างๆ ที่มนุษย์ยอมรับว่าเป็นความจริงนั้น ไม่ได้ดำรงอยู่แล้วในธรรมชาติหรือสังคม แต่เป็นสิ่งที่เกิดมาจากจินตนาการหรือการสร้างมโนทัศน์ในช่วงสมัยหนึ่งๆ ด้วยกระบวนการทางวัฒนธรรมต่างๆ ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลง¹⁴ ดังนั้น ความเข้าใจต่อชุมชนชาวคริสต์จึงเป็นได้ทั้งชุมชนที่มีพื้นที่ขอบเขตทางภูมิศาสตร์ และเป็นชุมชนในจินตนาการ ทั้งนี้เพราะ "คริสตจักร" ซึ่งเป็นศูนย์กลางของชุมชนคริสเตียนที่มิชชันนารีอเมริกันได้สร้างขึ้นไม่ได้เป็นหน่วยชุมชนของกลุ่มคนที่อยู่ในชุมชนหรือพื้นที่เดียวกันเสมอไป ชุมชนชาวคริสต์บางแห่งเป็นชุมชนที่มีขอบเขตพื้นที่แน่นอนมีความผูกพันด้านความเชื่อทางศาสนาและพิธีกรรมของศาสนาคริสต์ ขณะที่มิชชันนารีส่วนมากประกอบด้วยชุมชนชาวคริสต์จากหลายที่หลายแห่ง ซึ่งถูกยึดโยงด้วยระบบองค์กรผู้กำหนดรูปแบบความเชื่อทางศาสนาและการปฏิบัติพิธีกรรมที่กำหนดไว้ในแบบอย่างเดียวกัน จึงนับเป็นชุมชนแบบจินตนาการตามแนวทฤษฎีในการศึกษาความเป็นชุมชนแบบไร้ขอบเขตทางกายภาพดังกล่าว

ทฤษฎีที่สำคัญประการที่สองคือ การเปลี่ยนแปลงสู่ความทันสมัย (modernization) หมายถึงการเคลื่อนไหวและปรากฏการณ์ทางสังคมที่แสดงถึงการรับเอาวิถีคิดและการปฏิบัติแบบใหม่ที่มีผลต่อการมีโลกทัศน์ วิถีชีวิต และการเปลี่ยนแปลงลักษณะของความสัมพันธ์ทางสังคม การเมือง และเศรษฐกิจ จากแบบจารีตมาสู่การให้ค่านิยมที่ยึดถือและเชื่อมั่นในความเจริญทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี เชื่อมั่นในความรู้ วิถีคิดแบบวิทยาศาสตร์ และวิทยาการแบบตะวันตก ซึ่งนำมาสู่การมีระบบการเมือง สังคม และเศรษฐกิจแบบใหม่

การพิจารณาเรื่องของความทันสมัยเป็นการศึกษาจากประวัติศาสตร์ของยุโรปซึ่งได้เริ่มปรากฏขึ้นจากการที่มนุษย์ปฏิเสธกระบวนการทัศน์แบบศาสนา มาสู่ความมีเหตุผลของมนุษย์ นั่นคือนับตั้งแต่มีการเปลี่ยนแปลงทางภูมิปัญญาที่ก้าวออกจากอิทธิพลทางศาสนาในยุคกลางของยุโรป มาสู่ยุคฟื้นฟูศิลปวิทยาการ (Renaissance) โดยมีพลังความคิดแบบมนุษยนิยม (Humanism) เป็นหลักสำคัญ ล่วงมาสู่การปฏิรูปศาสนา (Reformation) สูญญัตถธรรมทางปัญญา กระทั่งถึงการปฏิวัติฝรั่งเศสและการปฏิวัติอุตสาหกรรมในอังกฤษซึ่งถือเป็นช่วงสุดยอดของกระบวนการสู่ความทันสมัยที่แยกออกจากยุคเก่าที่เป็นแบบจารีตอย่างสิ้นเชิง อิทธิพลจากแนวคิดแบบสมัยใหม่คือการทำให้เกิดภววิสัยเชิงวิทยาศาสตร์ที่มนุษย์จะต้องไปค้นคว้าหาความจริงจากภววิสัย ดังปรากฏในแนวคิดเรื่องรัฐชาติ ชาตินิยม ราชการนิยม โดยมีเครื่องมือคือวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเป็นตัวนำ กระบวนทัศน์ความทันสมัยจากประเทศในยุโรปในยุคนี้ที่ได้แผ่ขยายออก

¹⁴แนวคิดและทฤษฎีดังกล่าวนี้ศึกษารายละเอียดได้จาก Benedict Anderson, *Imagined Communities : Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, revised edition (London : Verso, 1983).

ไปสู่ทั่วทุกภูมิภาคของโลกด้วยความคิดแบบสากลนิยม (Universalism) ทั้งนี้เพราะความเชื่อมั่นในธรรมชาติของมนุษย์ ผนวกกับการมีศรัทธาสูงสุดต่อเหตุผลและความรู้ที่เป็นสากลของสรรพสิ่งที่ได้มาด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ รวมทั้งการตระหนักต่อหน้าที่ที่มนุษย์มีต่อกัน ทำให้ชาวยุโรปเชื่อว่า สิ่งที่เกิดขึ้นในยุโรปทั้งในแง่ระบบความคิด และระบบเศรษฐกิจ การเมือง เป็นสิ่งที่มีคุณค่าต่อมนุษย์ในภูมิภาคอื่นเช่นเดียวกัน¹⁵ กล่าวคือ สิ่งที่ยุโรปคิดว่าดีต้องเป็นสิ่งดีสำหรับทั่วทุกภูมิภาคของโลก

อนึ่ง ในการพิจารณาถึงการเปลี่ยนแปลงสู่ความทันสมัยเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมอันประกอบด้วยความคิด ประดิษฐกรรม และอื่น ๆ จากแหล่งหนึ่งมาสู่อีกแหล่งหนึ่งที่ยอมรับว่า วัฒนธรรมของแหล่งแรกนั้นก้าวหน้ากว่า ตัวอย่างเช่นการยอมรับวิทยาการและวัฒนธรรมตะวันตกในหมู่ชนชั้นนำของไทยสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ก็เพราะเห็นว่า วิทยาการและวัฒนธรรมตะวันตกมีความก้าวหน้ากว่า¹⁶ ลักษณะของการเปลี่ยนแปลงสู่ความทันสมัยปรากฏทั้งในด้านการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม โดยในทางการเมืองมีการเปลี่ยนแปลงจากระบบศักดินาเป็นระบบประชาธิปไตย ในทางเศรษฐกิจเปลี่ยนจากการผลิตเพื่อบริโภคเป็นการผลิตเพื่อขายและเป็นระบบเศรษฐกิจทุนนิยม เกิดระบบความสัมพันธ์ทางสังคมแบบเป็นทางการผูกพันกันโดยหน้าที่การงาน และการเกิดกระบวนการเป็นสังคมเมือง¹⁷ เป็นต้น

การเปลี่ยนแปลงสู่ความทันสมัยโดยให้ความสำคัญกับบทบาทของมิชชันนารีอเมริกัน มีนัยของการศึกษาที่สำคัญคือ การศึกษาการนำ "ความทันสมัย" จากโลกตะวันตกเข้าสู่ล้านนา โดยมองผ่านกิจกรรมต่าง ๆ กับองค์ความรู้ (Body of Knowledge) ที่มีมิชชันนารีอเมริกันได้ใช้ในถ่ายทอดโดยการอธิบายทางการศึกษา การแพทย์และการสาธารณสุข และเรื่องของคริสต์ศาสนา ในล้านนา ซึ่งมีชุมชนชาวคริสต์เป็นหน่วยของการศึกษาที่แสดงถึงบทบาทของมิชชันนารีอเมริกัน ในการนำความทันสมัยมาถ่ายทอดโดยตรง

¹⁵ รัชรา ชมะวรรณ, "Modernity, Modernization, Postmodernity, Postmodernism : บทสำรวจการนิยาม," วารสารสังคมศาสตร์ 30 2 (มปป.) : 92-105. และทัศนัย เศรษฐเสรี, "Postmodernism : วิจารณ์ยุคสว่างและการใช้เหตุผลที่ผิดพลาด ๑,"มหาวิทยาลัยเที่ยงคืน ลำดับที่ 975. www.midnightuniv.org.th/ 17 กรกฎาคม 2549

¹⁶ ปรอดุฑูที่ วิไลเลขา ดาวรรณสาร, ชนชั้นนำไทยกับการรับวัฒนธรรมตะวันตก (กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, 2545).

¹⁷ รัชรา ชมะวรรณ, "Modernity, Modernization, Postmodernity, Postmodernism" : 94.

การทบทวนวรรณกรรม

การศึกษาบทบาทของมิชชันนารีอเมริกันกับการสร้างชุมชนชาวคริสต์ในช่วงสมัยของการปรับเปลี่ยนทางสังคมในล้านนา (พ.ศ. 2410-2476) มีวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องแยกออกเป็นสองส่วนคืองานวิจัยวิทยานิพนธ์เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของล้านนาสมัยใหม่ และงานวิจัยเกี่ยวกับบทบาทของมิชชันนารีอเมริกันในล้านนา ซึ่งในที่นี่จะสำรวจและทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องโดยการหยิบยกงานบางเรื่องมาพิจารณาเชิงประวัติศาสตร์นิพนธ์และกรอบคิดในการนำเสนอในประเด็นดังกล่าว

งานวิจัยวิทยานิพนธ์เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของล้านนาสมัยใหม่

จากการสำรวจสถานภาพการวิจัยประวัติศาสตร์ล้านนา ระหว่าง พ.ศ. 2503-2535 พบว่า มีผลงานการวิจัย (โดยนักวิจัยไทยและเป็นภาษาไทย) ที่เป็นวิทยานิพนธ์ทางประวัติศาสตร์ ตั้งแต่ช่วง พ.ศ. 2516 เป็นต้นมา จำนวน 21 เรื่อง จำแนกเป็นประวัติศาสตร์การเมือง-การปกครอง 7 เรื่อง ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ 4 เรื่อง ประวัติศาสตร์สังคม 4 เรื่อง ประวัติศาสตร์การพระศาสนา 3 เรื่อง ประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐ 1 เรื่อง การศาล 1 เรื่อง และประวัติศาสตร์นิพนธ์ 1 เรื่อง¹⁸ ขณะที่ยังมีการวิจัยวิทยานิพนธ์ชิ้นสำคัญที่เป็นภาษาอังกฤษระดับปริญญาเอกหลายเรื่องที่ไม่ได้ถูกนับเข้าในการสำรวจนี้ อาทิ งานวิทยานิพนธ์ของ Nigel J. Brailey เรื่อง THE ORIGIN OF THE SIAMESE FORWARD MOVEMENT IN THE WESTERN LAOS, 1850-92 (1968) งานของ James Ansil Ramsay เรื่อง THE DEVELOPMENT OF A BUREUCRATIC POLITY : THE CASE OF NORTHERN SIAM (1971) งานของวัชระ สิมธุประมา เรื่อง MODERN EDUCATION AND SOCIO-CULTURAL CHANGE IN NORTHERN THAILAND (1988) และงานของรัตนพร เศรษฐกุล เรื่อง POLITICAL, SOCIAL, AND ECONOMIC CHANGES IN THE NORTHERN STATES OF THAILAND RESULTING FROM THE CHIANG MAI TREATIES OF 1874 AND 1883 (1989)

อนึ่ง หากพิจารณาตามชื่อเรื่องวิทยานิพนธ์ดังกล่าวจะเห็นว่า มี 14 เรื่องที่เป็นประวัติศาสตร์ในช่วงสมัยรัตนโกสินทร์ ซึ่งโดยส่วนใหญ่เกี่ยวข้องกับเรื่องเศรษฐกิจและการเมืองที่

¹⁸ แดมสุข นุมนนท์ และคณะ, สถานภาพงานวิจัยสาขาประวัติศาสตร์ในประเทศไทย ระหว่าง พ.ศ.2503-2535, หน้า 135.

อนึ่ง ผู้สำรวจได้มองข้ามวิทยานิพนธ์ชิ้นสำคัญที่ให้ข้อมูลอย่างละเอียดเกี่ยวกับประวัติศาสตร์การตั้งอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลางของรัฐบาลกรุงเทพฯ คืองานปริญญาานิพนธ์ของ สวัสดิ์ ประยูรเสถียร เรื่อง "การปฏิรูปการปกครองมณฑลพายัพ (พ.ศ.2436-2476)"

สัมพันธ์เกี่ยวโยงกับรัฐบาลกลางกรุงเทพฯ ขณะที่มีการศึกษาประวัติศาสตร์สังคมที่ถือได้ว่าเป็นประวัติศาสตร์ท้องถิ่นโดยตรง ได้แก่ งานศึกษาของอรุณรัตน์ วิเชียรเขียว เรื่อง "การวิเคราะห์สังคมเชียงใหม่สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นตามฉบับโบราณในภาคเหนือ" และวิทยานิพนธ์ของพรรณนิภา อภิภูพงษ์ เรื่อง "เจ้า โพร่ กับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมล้านนา ระหว่าง พ.ศ.2427-2476" (2535) งานวิทยานิพนธ์ทั้งสองเรื่องนี้นับว่ามีความสัมพันธ์และเกี่ยวเนื่องกัน กล่าวคือ วิทยานิพนธ์เรื่องแรกอธิบายลักษณะทางสังคมของล้านนาจากการใช้ข้อมูลของท้องถิ่นที่ทำให้เห็นถึงโครงสร้างทางสังคมและลักษณะเฉพาะของสังคมท้องถิ่น ขณะที่งานชิ้นหลังเป็นการศึกษาประวัติศาสตร์สังคมที่ได้แสดงให้เห็นถึงการเคลื่อนไหวของฐานะทางสังคม (Social Mobility) อันเนื่องมาจากการเข้ามาจัดการของรัฐบาลกลางกรุงเทพฯ กับการเข้ามาทำกิจกรรมทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคม ของกลุ่มคนต่างพื้นที่และชาวต่างชาติ¹⁹ ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงในช่วงสมัยของการปรับเปลี่ยนทางสังคมของล้านนาที่มองปัจจัยจากภายนอก โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากอำนาจรัฐศูนย์กลางกรุงเทพฯ เป็นเงื่อนไขและเป็นพลังที่สำคัญ

สำหรับงานวิจัยระดับปริญญาตรีที่บัณฑิตภาษาอังกฤษที่ยกมาข้างต้นจะเห็นว่า เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการเมืองการปกครองและสังคมที่ยึดโยงอยู่กับอำนาจและอิทธิพลจากภายนอก และให้ภาพของการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงภายในของล้านนาที่เป็นภาพรวมเฉพาะเรื่อง ทั้งหมดแสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในล้านนาโดยผ่านกิจกรรมในเชิงอำนาจทางการเมือง การปกครอง การทูตหรือการเมืองระหว่างประเทศ และการศึกษา ซึ่งมีการกล่าวถึงบทบาทของมิชชันนารีอเมริกันในกระบวนการเปลี่ยนดังกล่าวด้วย แต่มักจะมองบทบาทพื้นฐานมากกว่าจะเจาะลึกในรายละเอียดทางความคิด อุดมการณ์ และความพยายามในการสร้างสังคมสมัยใหม่ของมิชชันนารีอเมริกัน โดยงานวิทยานิพนธ์ของวัชระและรัตนพร²⁰ ได้ให้ความสำคัญกับบทบาทของมิชชันนารีอเมริกันค่อนข้างมากกว่างานวิทยานิพนธ์ชิ้นอื่น ๆ

ในงานของวัชระกล่าวถึงบทบาทของมิชชันนารีอเมริกันในการบุกเบิกการศึกษาสมัยใหม่ในล้านนาและภายหลังที่มีการใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 ทำให้โรงเรียน

¹⁹พรรณนิภา อภิภูพงษ์, "เจ้า โพร่ กับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมล้านนา ระหว่าง พ.ศ. 2427-2476," (วิทยานิพนธ์หลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต วิชาเอกประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2535), หน้า (บทนำ).

²⁰Vachara Sindhuprama, "Modern Education and Socio-Cultural Change in Northern Thailand," (Ph.D. Thesis. University of Hawaii, 1988) และ Ratanaporn Sethakul, "Political, Social, and Economic Changes in the Northern States of Thailand Resulting from the Chaing Mai Treaties of 1874 and 1883," (Ph.D. Thesis. Northern Illinois University, 1989)

ของรัฐบาลมีบทบาทสำคัญในเรื่องของการศึกษา ซึ่งส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมในล้านนาอย่างกว้างขวาง ที่สำคัญคือการเกิด “ชนชั้นกลาง” ที่สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม การเมือง และเศรษฐกิจ ขณะทำงานวิทยานิพนธ์ของรัตนพร ได้กล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงของสังคมล้านนาด้านการเมืองการปกครอง ลักษณะของการค้าหรือเศรษฐกิจ และลักษณะโครงสร้างทางสังคมว่า มาจากอิทธิพลภายนอกที่เกิดขึ้นภายหลังการทำสนธิสัญญาเชียงใหม่ครั้งแรกใน พ.ศ. 2416 และครั้งที่สอง ใน พ.ศ. 2426 โดยอิทธิพลการบีบคั้นของอังกฤษได้เปิดทางสำหรับการขยายอิทธิพลของลัทธิอาณานิคม และการเข้ามาครอบงำล้านนาของรัฐบาลกรุงเทพฯ ที่คนในท้องถิ่นไม่อาจต้านทานกับอำนาจและการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวได้

อนึ่ง เป็นที่น่าสังเกตว่า การศึกษาประวัติศาสตร์ของล้านนามัยใหม่ไม่ค่อยมีการศึกษาด้านศาสนาโดยตรง ขณะที่มีการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับบุคคลทางศาสนาที่แสดงถึงการขัดแย้งของล้านนาต่อการครอบงำของกรุงเทพฯ ได้แก่งานวิทยานิพนธ์ของ โสภา ชานะมูล เรื่อง “ครูบาศรีวิชัย” ตนบุญแห่งล้านนา (พ.ศ.2421-2481)²¹ นอกจากนี้จะเห็นว่า ยังไม่มีการวิจัยวิทยานิพนธ์เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ชุมชนในท้องถิ่นล้านนาอย่างเด่นชัด นอกจากงานวิทยานิพนธ์ของแสวง มาละแซม เรื่อง “ประวัติศาสตร์การเคลื่อนย้ายและการตั้งถิ่นฐานของชาวยองในเมืองลำพูน (พ.ศ. 2348-2445)” ที่ผู้วิจัยได้แสดงจุดประสงค์ในการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่มองบทบาทของคนในจากภายใน และเป็นประวัติศาสตร์ของประชาชนเบื้องล่างผู้มีชีวิตเคลื่อนไหวอยู่ในบริบทประวัติศาสตร์ที่สำคัญที่ไม่ค่อยไปกล่าวบทบาทของชนชั้นนำในประวัติศาสตร์กระแสหลัก²² โดยงานวิจัยชิ้นนี้ได้ให้แนวคิดของการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่มีพื้นที่ชุมชนและคนกลุ่มชาติพันธุ์เป็นหน่วยในการศึกษาที่น่าสนใจ

ในปัจจุบันการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นล้านนาได้รับการหยิบยกขึ้นมาเป็นประเด็นสำคัญอีกครั้งเมื่อมีการจัดตั้งโครงการ “ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ : ประวัติศาสตร์เพื่อชุมชน” ซึ่งเป็นการมุ่งศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในแนวที่ต้องการรื้อฟื้นให้เห็นถึงศักยภาพของ “ชุมชนล้านนา” ที่ถูกเบียดบังและกดทับจากการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นแบบประวัติศาสตร์ชาติและการศึกษาประวัติศาสตร์กระแสชาติที่ทำลายภาพของชุมชนท้องถิ่นล้านนา ให้กลับมามีชีวิตชีวา มีความหมายและเข้าใจในพลวัตรและการเคลื่อนไหวของท้องถิ่นจากความเป็นท้องถิ่นอย่าง

²¹โสภา ชานะมูล, “ครูบาศรีวิชัย” ตนบุญแห่งล้านนา (พ.ศ.2421-2481), (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2534).

²²แสวง มาละแซม, “คำนำผู้เขียน,” ใน คนยongย้ายแผ่นดิน : การเคลื่อนย้ายและการตั้งถิ่นฐานของชาวยองในเมืองลำพูน (พ.ศ.2348-2445) (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2540).

แท้จริง²³ แนวการศึกษาในโครงการดังกล่าวนี้ได้วิพากษ์ถึงข้อบกพร่องของการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่ผ่านมา และเน้นการศึกษาชุมชนโดยมองลักษณะความสัมพันธ์เชิงสังคมที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรสาธารณะและสมบัติของชุมชน และเป็นการมองชุมชนล้าหน้าอย่างเป็นภาพรวม ขณะที่ชุมชนชาวคริสต์ที่เป็นชนกลุ่มน้อยทางศาสนาก็ยังคงไม่ได้ถูกหยิบยกขึ้นมาศึกษาในเชิงประวัติศาสตร์โดยเฉพาะตามแนวคิดและข้อเสนอแนะในโครงการดังกล่าวนี้

งานวิจัยเกี่ยวกับบทบาทของมิชชันนารีอเมริกันในล้านนา

งานเขียนและงานวิจัยเกี่ยวกับบทบาทของมิชชันนารีในล้านนาปรากฏอย่างชัดเจนครั้งแรกในหนังสือเรื่อง Siam and Laos as seen by our American missionaries จัดพิมพ์ใน พ.ศ. 2427 ซึ่งเป็นการรวบรวมข้อเขียนของมิชชันนารีอเมริกันที่ปฏิบัติงานในดินแดนสยามและล้านนาที่สะท้อนถึงมุมมองที่มีต่อสังคมและวัฒนธรรมของพื้นเมืองในด้านต่างๆ นับเป็นข้อมูลที่ได้สร้างภาพของท้องถิ่นล้านนาตามสายตาและความคิดของมิชชันนารีอเมริกันที่ปรากฏเป็นครั้งแรกต่อมาใน พ.ศ.2446 มีงานเขียนของ Lillian Johnson Curtis เรื่อง The Laos of North Siam บรรยายถึงสภาพแวดล้อมและวิถีชีวิตของคนในท้องถิ่นล้านนาที่อ้างกล่าวได้ว่า เป็นงานทางมานุษยวิทยาของชาวตะวันตกยุคแรก ๆ ที่ศึกษาสังคมล้านนาโดยสะท้อนถึงกรอบคิดและมุมมองที่แตกต่างจากนักเดินทางชาวตะวันตกที่ได้เข้ามายังท้องถิ่นนี้ กล่าวคือเป็นงานเขียนที่ไม่ใช่จะแสดงการพรรณนาสิ่งที่พบเห็นเพียงอย่างเดียว แต่มีกรอบคิดและทัศนคติทางศาสนาในฐานะที่เป็นมิชชันนารีอเมริกันที่ต้องการเปลี่ยนแปลงสังคมล้านนาให้เป็นคริสต์ จากนั้นใน พ.ศ.2455 มีงานเขียนอัตชีวประวัติของ Daniel McGilvary เรื่อง A Half Century among the Siamese and the Laos ที่ให้ข้อมูลด้านต่าง ๆ เกี่ยวกับล้านนาที่เป็นการเล่าประสบการณ์เชิงประจักษ์ของบุคคลจากแง่มุมที่ตนสนใจ งานเขียนชิ้นนี้นับเป็นงานชิ้นสำคัญของมิชชันนารีที่ได้บันทึกเกี่ยวกับล้านนาในช่วงเวลาที่ยาวนานและครอบคลุมท้องถิ่นอย่างกว้างขวางที่สุด และภายหลังได้มีงานที่นำเสนอข้อมูลบทบาทของมิชชันนารีที่กลายเป็นแหล่งข้อมูลสำคัญในการใช้อ้างอิงในการศึกษาบทบาทของมิชชันนารีต่อมา เช่นหนังสือเรื่อง The Historical Sketch of Protestant Mission in Siam, 1828-1928 ตีพิมพ์ในวาระครบรอบ 100 ปี ของการเผยแพร่คริสต์ศาสนานิกายโปรเตสแตนต์ในสยาม (พ.ศ. 2371-2471) และภายหลังได้มีงานของ Kenneth E Wells เรื่อง History of Protestant Work in Thailand, 1828-1958 . (พ.ศ.2501) ที่เป็นการผลิตซ้ำภาพเกี่ยวกับบทบาทของมิชชันนารีในสังคมไทยที่มักมีการใช้อ้างอิงกันต่อมามาก่อนข้างมาก

²³โปรดดูรายละเอียดได้ใน อรรถจักร สัตยานุรักษ์, ประวัติศาสตร์เพื่อชุมชน : ทิศทางใหม่ของการศึกษาประวัติศาสตร์ (กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), 2549).

การสำรวจงานเขียนดังกล่าวข้างต้นเป็นงานที่ให้ข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับบทบาทของมิชชันนารีที่มีการนำมาใช้อ้างอิงในการศึกษาประวัติศาสตร์ไทยในแนวคิดของการเปลี่ยนแปลงสู่ความทันสมัย ดังปรากฏในงานศึกษาต่อมา ได้แก่วิทยานิพนธ์ของสุพรรณิ กาญจนชรีติ เรื่อง "บทบาทของมิชชันนารีในประเทศไทย ตั้งแต่รัชกาลที่ 3 ถึงรัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์" (พ.ศ. 2507) งานศึกษาของ กฤษณา รังสิยานันท์ เรื่อง "การขยายตัวขององค์กรคริสเตียนและผลที่มีต่อสังคมไทย ตั้งแต่ปี พ.ศ.2371-2500" (พ.ศ.2525)" และงานวิทยานิพนธ์ของประสิทธิ์ พงศ์อุดม เรื่อง "การถ่ายทอดวิทยาการตะวันตกในสังคมไทย : ศึกษาบทบาทของมิชชันนารีโปรเตสแตนต์ระหว่าง พ.ศ. 2371-2411." (พ.ศ.2533) ซึ่งงานวิจัยวิทยานิพนธ์ทั้งสามเรื่องไม่ได้เกี่ยวข้องกับบทบาทของมิชชันนารีอเมริกันในล้านนาโดยตรง โดยงานวิจัยวิทยานิพนธ์ของประสิทธิ์ได้กล่าวถึงบทบาทของมิชชันนารีอเมริกันในบริบทของการเผชิญหน้าและได้ตอบระหว่างมิชชันนารีในฐานะตัวแทนของวัฒนธรรมตะวันตกกับสังคมไทย มีพื้นที่และกรอบเวลาในการศึกษาอยู่ในส่วนกลางกรุงเทพฯ จึงนับเป็นการปล่อยพื้นที่ของล้านนาไว้ให้มีการศึกษาบทบาทของมิชชันนารีอเมริกันให้เป็นหัวเรื่องเฉพาะออกไปได้ ทั้งนี้เพราะจากข้อเท็จจริงตามช่วงเวลาทางประวัติศาสตร์จะเห็นว่ามิชชันนารีอเมริกันได้ริเริ่มงานและบทบาทอย่างจริงจังในเขตล้านนาเมื่อ พ.ศ. 2410 คือเป็นช่วงข้อต่อของเวลาที่เกาะเกี่ยวกันกับยุคแห่งการวางรากฐานวิทยาการตะวันตกโดยมิชชันนารีอเมริกันในกรุงเทพฯ ระหว่าง พ.ศ. 2371-2411

จากการศึกษาบทบาทของมิชชันนารีที่กล่าวมาทั้งหมดจะเห็นว่า มีความจำกัดในลักษณะที่ยังเป็นการศึกษาประวัติศาสตร์ตามแนวประวัติศาสตร์กระแสหลัก มองบทบาทของมิชชันนารีอเมริกันในฐานะที่เป็นส่วนเสี้ยวของประวัติศาสตร์การเปลี่ยนแปลงสู่ความทันสมัยของสยาม และมองจากมุมมองของส่วนกลางกรุงเทพฯ และที่เห็นได้ชัดคือ การขาดมุมมองหรือแนวคิดใหม่ๆ ในการศึกษา จึงทำให้การกล่าวถึงบทบาทของมิชชันนารีอเมริกันในสังคมไทยโดยภาพรวมดูเหมือนจะอิมิตัวและไม่มีประเด็นที่จะศึกษาต่อไปอีก

อนึ่ง หากจะนับงานเขียนเกี่ยวกับมิชชันนารีอเมริกันในล้านนาโดยตรงอาจกล่าวได้ว่า มีงานศึกษาที่เป็นการวิจัยทางวิชาการ ได้แก่งานศึกษาของเฮอริเบท สวอนสัน และงานศึกษาประวัติศาสตร์คริสตจักรของฝ่ายประวัติศาสตร์ สภาคิสตจักรในประเทศไทย ดังนี้

Swanson, Herbert R. "Advocate and Partner : Missionaries and Modernization on Nan Province, Siam, 1895-1934. JOURNAL OF SOUTHEAST ASIAN STUDIES. 2(September 1982).

Swanson, Herbert R. Khrischak Muang Nua. Bangkok : Chuan Printing Press, 1984.

Swanson, Herbert R. "This Heathen People : The Cognitive Sources of American Missionaries Westernization Activities in Northern Siam, 1868-1889." M.A. Thesis. University of Maryland, 1987.

Swanson, Herbert R. "PRELUDE TO IRONY : THE PRINCETON THEOLOGY AND THE PRACTICE OF AMERICAN PRESBYTERIAN MISSIONS IN NORTHERN SIAM, 1867-1880." Ph.D. Thesis. Mellbourne University, 2002.

งานศึกษาเรื่อง Khrischak Muang Nua เป็นการศึกษาในแนวประวัติศาสตร์ คริสตจักร (Church History) ที่มองการเคลื่อนไหวของชุมชนคริสเตียนใน "มิชชันลาว" หรือเขตปฏิบัติงานของมิชชันนารีในล้านนา ระหว่าง พ.ศ.2410-2463 จากกรอบคิดและทิศทางศาสนาของมิชชันนารีอเมริกัน โดยเสนอให้เห็นถึงบทบาทของมิชชันนารีในการเป็นผู้นำและกำหนดแนวทางปฏิบัติทางศาสนาได้ส่งผลต่อความเป็นคริสตจักรหรือชุมชนคริสเตียนที่สืบทอดต่อมา งานเขียนชิ้นนี้ได้เน้นถึงชุมชนคริสเตียนในลักษณะที่เป็นองค์กรที่แยกตัวออกมาจากสังคมมาอยู่ภายใต้การหล่อหลอมของมิชชันนารีอเมริกันอย่างเต็มที่ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงบทบาทของมิชชันนารีกับสังคมชาวคริสต์ที่เน้นเรื่องราวการเคลื่อนไหวภายในของคริสตจักรโดยเฉพาะ และเป็นการนำเสนอโดยมีแนวคิดที่ต้องการชี้ให้เห็นว่า สภาพการณ์ของคริสตจักรในล้านนาที่ถูกมองว่าไม่มีความเข้มแข็งทางจิตวิญญาณและไม่มีความรับผิดชอบต่อตนเองอย่างที่ควรจะเป็นนั้น เป็นผลมาจากการทำพันธกิจที่ผิดพลาดของมิชชันนารีอเมริกันไม่ใช่ความอ่อนด้อยของคริสตชนพื้นเมือง²⁴ อย่างไรก็ตาม การศึกษาในเรื่องนี้ยังขาดการมองในเชิงปฏิสัมพันธ์ระหว่างการหล่อหลอมชุมชนชาวคริสต์กับความคิดและการเคลื่อนไหวของชุมชนรอบข้างรวมทั้งระบบทางสังคมด้านอื่น ๆ

การศึกษาชิ้นที่สองเรื่อง "This Heathen People : The Cognitive Sources of American Missionaries Westernization Activities in Northern Siam, 1868-1889." เป็นการศึกษาประวัติศาสตร์วัฒนธรรมอเมริกันโดยใช้ท้องถิ่นล้านนาเป็นหน่วยของการศึกษา ที่พิสูจน์ให้เห็นว่า การปฏิบัติพันธกิจของมิชชันนารีอเมริกันเป็นส่วนหนึ่งของการนำวัฒนธรรมอเมริกันออกไปสู่ส่วนต่าง ๆ ของโลกรวมทั้งในดินแดนล้านนาด้วย ซึ่งในการศึกษาเรื่องนี้ได้เสนอให้เห็นถึงแหล่งทางความคิดและอุดมการณ์ของมิชชันนารีที่ได้นำมาปฏิบัติในล้านนาล้วนมาจากประสบการณ์ทางความคิด การศึกษา และสังคมของอเมริกันที่มิชชันนารีได้นำติดตัวมาใช้กับคนพื้นเมืองในวิธีการและแนวทางเดียวกับที่อเมริกันได้ใช้กับ "คนอื่น" ในสังคมอเมริกันเอง นับเป็นการศึกษา

²⁴ สัมภาษณ์ เฮอร์เบิร์ต สวอนสัน, วันที่ 12 กรกฎาคม 2549.

ประวัติศาสตร์ที่มุ่งศึกษาถึงเบื้องหลังแนวความคิดและโลกทัศน์ของมิชชันนารีที่ส่งผลต่อ ลักษณะและแนวทางการปฏิบัติด้านต่าง ๆ ของมิชชันนารีในดินแดนล้านนาที่น่าสนใจไม่น้อย

สำหรับการศึกษาเรื่อง "PRELUDE TO IRONY : THE PRINCETON THEOLOGY AND THE PRACTICE OF AMERICAN PRESBYTERIAN MISSIONS IN NORTHERN SIAM, 1867-1880." ผู้วิจัยได้เจาะลึกถึงแนวคิดของมิชชันนารีโดยเฉพาะเจาะจงกับกลุ่มมิชชันนารีที่เข้าสู่ ล้านนาในช่วงสมัยเริ่มแรกที่เป็นกลุ่มที่ได้รับการหล่อหลอมประสบการณ์ ความคิดและอุดมการณ์ ทางศาสนาจากสำนักศาสนศาสตร์ปรีนสตัน (Princeton Theology) ซึ่งงานวิทยานิพนธ์ทั้งสอง เรื่องนับเป็นการศึกษาประวัติศาสตร์ความคิดที่ให้ความรู้ความเข้าใจถึงธรรมชาติของมิชชันนารี อเมริกันที่จะเป็นประโยชน์ในการทำความเข้าใจต่อบทบาทและพฤติกรรมของมิชชันนารีอย่าง ลึกซึ้ง และเนื่องจากการศึกษาดังกล่าวเป็นการศึกษาในเชิงประวัติศาสตร์ความคิดของอเมริกัน ไม่ได้ศึกษาประวัติศาสตร์ไทยหรือประวัติศาสตร์ท้องถิ่นโดยตรง จึงไม่ได้นำบริบทของท้องถิ่นมา เป็นประเด็นของการศึกษามากนัก

ส่วนบทความเรื่อง "Advocate and Partner : Missionaries and Modernization on Nan Province, Siam, 1895-1934 เป็นการนำเสนอถึงบทบาทของมิชชันนารีในฐานะเป็นตัวแทน ของตะวันตกผู้นำความทันสมัยและร่วมสร้างความทันสมัยในท้องถิ่นที่มีลักษณะโดดเด่นเดี่ยวเป็น เอกเทศดังเช่นเมืองน่าน การนำเสนอดังกล่าวยังอยู่ในแนวคิดของการเปลี่ยนแปลงสู่ความทันสมัย โดยคนท้องถิ่นได้รับและสัมผัสกับวิทยาการและเทคโนโลยีของตะวันตกโดยตรง แต่เนื่องจากข้อมูล ที่ใช้ส่วนใหญ่เป็นข้อมูลจากมิชชันนารี ดังนั้นจึงดูเหมือนว่าคนในท้องถิ่นจะยอมรับสิ่งที่ เป็นตะวันตกโดยไม่ได้แสดงให้เห็นถึงความขัดแย้ง ต่อต้าน หรือตอบโต้ ซึ่งน่าจะเป็นปฏิกิริยาของ ท้องถิ่นในการเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงใหม่ ๆ ที่ไม่คุ้นเคย

งานวิจัยของสวนสันที่กล่าวมานี้นับว่ามีความสำคัญที่แสดงให้เห็นถึงแหล่งความคิด และอุดมการณ์ของมิชชันนารีอเมริกันยากที่นักวิจัยชาวไทยจะสามารถศึกษาด้วยตนเองหรือ สามารถเข้าถึงได้ง่าย แต่ถึงกระนั้นก็ตาม เนื่องจากการศึกษาประวัติศาสตร์ความคิดของที่ใช้ เอกสารของมิชชันนารีอเมริกันและเอกสารตะวันตกเป็นหลัก จึงทำให้เห็นข้อมูลเพียงด้านเดียวที่ ยังคงต้องรอการศึกษาที่สัมพันธ์กับข้อมูลและเอกสารของท้องถิ่นเพื่อให้ได้ภาพทางประวัติศาสตร์ ที่ชัดเจนรอบด้านมากยิ่งขึ้น

นอกจากงานวิจัยที่เป็นวิทยานิพนธ์และบทความดังกล่าวแล้ว มีการผลิตงาน ประวัติศาสตร์ชุมชนคริสเตียนที่เป็นผลงานวิจัยของฝ่ายประวัติศาสตร์ สภาคริสตจักรในประเทศไทย ออกมาหลายเรื่อง ได้แก่ งานของคำมูล ชินวงศ์ เรื่อง "เจ็ดบ้านเฮา : ประวัติศาสตร์คริสตจักร พระพรชัย" (2532) "จ้ำงคำ : ประวัติศาสตร์คริสตจักรข้างคำ" (2533) "ฮากเก๊าเบ็ดเฮล :

ประวัติศาสตร์คริสต์จักรบ้านแป้น" (2535) "คริสต์จักรคุณานุคุณ : ประวัติศาสตร์คริสต์จักรคุณานุคุณเมืองน่าน" (2539) เป็นต้น และงานวิจัยของประสิทธิ์ พงศ์อุดม เรื่อง "ป้อเก้า แม่เดิม" ประวัติศาสตร์ชุมชนคริสเตียนดอยสะเก็ด (2536) และ "นันทบุรีศรีนครน่าน : ประวัติศาสตร์ สังคมและคริสต์ศาสนา" (2539) ซึ่งทั้งหมดเป็นการศึกษาที่มุ่งเน้นค้นคว้าประวัติความเป็นมาของชุมชนคริสเตียนในท้องถิ่นที่เสนอให้เห็นถึงกำเนิดและการเคลื่อนไหวภายในชุมชนคริสเตียนแต่ละแห่งที่จะให้ข้อมูลและเป็นตัวอย่างของการใช้วิธีศึกษาประวัติศาสตร์จากคำบอกเล่าในระดับหนึ่ง

นอกจากนี้ยังมีงานเขียนส่วนหนึ่งที่กล่าวถึงบทบาทของมิชชันนารีในล้านนา ได้แก่ งานของประสิทธิ์ พงศ์อุดม เรื่อง "หลักคำสอนของศาสนากับการมีส่วนร่วมในพัฒนาการทางสังคมล้านนา : กรณีคริสต์ศาสนาโปรเตสแตนต์" (2540)²⁵ และเรื่อง "มิชชันนารีอเมริกันกับพัฒนาการทางสังคมของลำปาง" (2545)²⁶ ซึ่งให้ภาพบทบาทของมิชชันนารีในฐานะเป็นผู้นำความทันสมัยและมีส่วนร่วมในการเปลี่ยนแปลงสู่ความทันสมัยในล้านนา แต่ยังคงมีข้อจำกัดอยู่กับการเสนอข้อมูลแบบพรรณนา ไม่มีการวิเคราะห์และสังเคราะห์ในทางวิชาการอย่างละเอียดลึกซึ้งนัก

อนึ่ง มีงานเขียนที่มุ่งเฉพาะประเด็นทางการแพทย์และการสาธารณสุขที่เป็นบทบาทที่สำคัญด้านหนึ่งของมิชชันนารีอเมริกันในการนำการเปลี่ยนแปลงสู่ความทันสมัยในล้านนา ได้แก่

ประสิทธิ์ พงศ์อุดม. "มิชชันนารีโปรเตสแตนต์กับการแพทย์ในล้านนา สมัยเริ่มแรกก่อนถึงสงครามโลกครั้งที่ สอง." เอกสารประกอบการประชุมนานาชาติเรื่องไทยศึกษา ครั้งที่ 6 ณ ห้องล้านนาไทย โรงแรมเชียงใหม่ฮิลล์ จังหวัดเชียงใหม่. วันที่ 14-17 ตุลาคม 2539.

ประสิทธิ์ พงศ์อุดม.. "การแพทย์มิชชันนารี" : วิชิต อุดมการณ์ และการนำเสนอการแพทย์แบบตะวันตกสู่สังคมไทย." เอกสารนำเสนอในการประชุมทางวิชาการประวัติศาสตร์การแพทย์และสาธารณสุขไทย ณ ศูนย์ประชุมนานาชาติไบเทค บางนา. วันที่ 5-6 สิงหาคม 2545.

²⁵ประสิทธิ์ พงศ์อุดม, "หลักคำสอนทางศาสนากับการมีส่วนร่วมในพัฒนาการทางสังคมล้านนา : กรณีคริสต์ศาสนาโปรเตสแตนต์," ใน มรดกทางศาสนาในเชียงใหม่ : ภาค 2 หลักคำสอน (เชียงใหม่ : คณะอนุกรรมการด้านการศาสนางานสมโภชน์เชียงใหม่ 700 ปี, 2540) : 289-371.

²⁶ประสิทธิ์ พงศ์อุดม, "คริสต์ศาสนากับการมีส่วนร่วมในพัฒนาการทางสังคมของลำปาง : ศึกษาบทบาทของมิชชันนารีอเมริกัน ระหว่าง ค.ศ.1880-1940," ใน ไพโรจน์ ไชยเมืองขึ้น, (บรรณาธิการ), ลำปางเมื่อหนึ่งหมื่นศตวรรษ (ลำปาง : สำนักศิลปวัฒนธรรม สถาบันราชภัฏลำปาง, 2544) : 61-93.

งานบทความทั้งสองเรื่องมีสาระสำคัญคือ การนำเสนอให้เห็นถึงความคิดและบทบาทของมิชชันนารีในการนำการแพทย์แบบตะวันตกสู่ดินแดนล้านนา และจะเห็นว่าแนวการศึกษามาจากฐานคิดและข้อมูลที่ไม่แตกต่างกันนัก โดยส่วนหนึ่งเป็นการนำแนวคิดและโลกทัศน์ของมิชชันนารีที่ปรากฏในงานวิทยานิพนธ์ของสวอนสันมาศึกษา และขยายความในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการแพทย์และการสาธารณสุข บทความดังกล่าวนี้เป็นการนำเสนอที่ไม่มีกรอบแนวคิดหรือทฤษฎีในการศึกษาอย่างชัดเจน และยังขาดการใช้ข้อมูลของท้องถิ่นอย่างกว้างขวาง จากข้อจำกัดนี้ทำให้การนำเสนอยังคงให้น้ำหนักกับข้อมูลของมิชชันนารีเป็นสำคัญ ขณะที่ละเลยการศึกษาข้อมูลและบริบทของท้องถิ่นล้านนาที่จะทำให้งานมีความน่าสนใจและสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

จากการสำรวจและทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องประวัติศาสตร์ท้องถิ่นและบทบาทของมิชชันนารีอเมริกันในล้านนาจะเห็นได้ว่า ยังเป็นการศึกษาแบบกว้าง ๆ ในแนวของการศึกษาประวัติศาสตร์ที่มองจากศูนย์กลางกรุงเทพฯเป็นหลัก ซึ่งในช่วงการเปลี่ยนแปลงของล้านนาทั้งทางการเมือง สังคม และเศรษฐกิจ นับจากที่มีมิชชันนารีเข้าไปเผยแพร่ศาสนาใน พ.ศ.2410 จนกระทั่งถึง พ.ศ.2476 นับเป็นช่วงของการปรับเปลี่ยนทางสังคมของล้านนาทั้งทางการเมือง เศรษฐกิจ และที่น่าสนใจและน่าศึกษา เพื่อความรู้และเข้าใจประวัติศาสตร์ของท้องถิ่นล้านนาในช่วงนี้้อย่างละเอียดลึกซึ้งต่อไป

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้ใช้วิธีการวิจัยทางประวัติศาสตร์ (Historical Approach) ในแนวของการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยการค้นคว้าวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) การสัมภาษณ์ด้วยวิธีการของประวัติศาสตร์จากคำบอกเล่า (Oral History) และนำเสนอผลการวิจัยแบบพรรณนา (Description) โดยมีขั้นตอนในการดำเนินการวิจัย ดังนี้

1. ศึกษาค้นคว้าข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย

1.1 ศึกษาค้นคว้าข้อมูลจากเอกสารชั้นต้นได้แก่ เอกสารการบันทึกและสิ่งพิมพ์ของมิชชันนารีอเมริกัน เอกสารบันทึกของคริสตจักรหรือชุมชนคริสเตียน เอกสารชั้นต้นของโรงเรียนและโรงพยาบาลของคณะมิชชันนารีอเมริกันเพรสไบทีเรียน ข้อมูลและเอกสารบันทึกของท้องถิ่น เอกสารชั้นต้นของทางราชการ และอื่นๆ

1.2 ศึกษาค้นคว้าเอกสารชั้นรอง อาทิ งานวิจัย หนังสือ วารสาร และอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดและบทบาทของมิชชันนารีอเมริกัน ประวัติศาสตร์คริสตจักรและคริสต์ศาสนา ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น และประวัติศาสตร์สังคม เป็นต้น

1.3 สัมภาษณ์บุคคลที่มีความรู้และประสบการณ์ชีวิตที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยที่ยังมีชีวิตอยู่ และใช้ข้อมูลการสัมภาษณ์ชาวคริสต์อาวุโสบางคนที่ได้แก่กรรมแล้วซึ่งเป็นข้อมูลประวัติศาสตร์จากคำบอกเล่า ของหอจดหมายเหตุ มหาวิทยาลัยพายัพ จ.เชียงใหม่

2. เก็บรวบรวมข้อมูล
3. วิเคราะห์ข้อมูล
4. สรุปผลการวิเคราะห์ รายงานผลการวิจัย และรับข้อเสนอแนะแก้ไข
5. ปรับปรุงแก้ไขและจัดทำรายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์

คำสำคัญและคำนิยาม

1. ล้านนา หมายถึงเขตพื้นที่ตอนบนของสยามที่มีความสัมพันธ์ในทางภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ สังคม และวัฒนธรรมร่วมกันมาในอดีต ที่มีการรวมกันเป็นอาณาจักรมาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 19 โดยถือเอาเชียงใหม่เป็นศูนย์กลางของอาณาจักร ซึ่งในปัจจุบันคือพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง แพร่ น่าน เชียงราย (และพะเยา)

2. มิชชันนารีอเมริกัน หมายถึงบุคคลที่ได้รับมอบหมายจากองค์กรคริสต์ศาสนาในสหรัฐอเมริกาให้มาปฏิบัติงานเผยแผ่คริสต์ศาสนาในต่างแดน ซึ่งการเผยแผ่คริสต์ศาสนาของมิชชันนารีได้ใช้วิธีการจัดการศึกษา การแพทย์และการสาธารณสุข การพิมพ์ และการใช้สื่อต่าง ๆ

3. ชุมชนชาวคริสต์ หมายถึงกลุ่มคนผู้นับถือคริสต์ศาสนามีการตั้งเป็นคริสตจักรหรือชุมชนปฏิบัติกิจและพิธีกรรมทางศาสนาอย่างเดียวกัน ชุมชนชาวคริสต์ที่ศึกษานี้เป็นชุมชนที่มีพื้นที่ทางภูมิศาสตร์จริงและชุมชนจินตนาการที่ผูกพันด้วยความเชื่อ หลักทางศาสนา และพิธีกรรมอย่างเดียวกัน

4. กระบวนการสร้างชุมชนชาวคริสต์ หมายถึงการปฏิบัติงานของมิชชันนารีอเมริกันในการนำคนเข้ามานับถือศาสนาคริสต์ โดยใช้วิธีการ เครื่องมือและสื่อต่างๆ ได้แก่ การออกไปเผยแผ่ศาสนากับมวลชนโดยตรง การจัดการศึกษา การพิมพ์ และการแพทย์แบบตะวันตกในสังคมล้านนา และเมื่อมีคนหันมานับถือคริสต์ศาสนาจึงจัดตั้งเป็นคริสตจักรหรือชุมชนชาวคริสต์ ที่มีความเชื่อทางศาสนาแบบใหม่ร่วมกัน มีจารีตพิธีกรรมทางศาสนาเหมือนกัน และลักษณะความสัมพันธ์ทางสังคมที่เป็นชุมชนใหม่ที่แตกต่างจากสังคมทั่วไปในล้านนา

5. คริสตจักร (Church) เป็นคำที่ใช้เรียกองค์กรรวมของชุมชนชาวคริสต์หมายถึง ชุมชนผู้เชื่อในพระเยซูคริสต์มารวมกันโดยความเชื่อในเอกภาพคือมีพระเจ้าองค์เดียวกัน ความเชื่อเดียวกัน บัพติศมาเดียว เป็นประชาคมหรือชุมชนในนามของพระเจ้า ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา

ร่วมกัน เป็นชุมชนที่เชื่อว่ามีพระเยซูคริสต์ทรงเป็นผู้นำ ผู้ซึ่งจะนำพาพวกเขาและโลกทั้งมวลไปสู่จุดหมายปลายทางในวาระสุดท้าย

ข้อจำกัดของการวิจัย

1. การศึกษาหัวข้อเรื่องนี้มีข้อจำกัดในเบื้องต้นที่สำคัญคือ การกำหนดพื้นที่และเวลาของการศึกษาซึ่งครอบคลุมพื้นที่ค่อนข้างกว้างขวาง และกำหนดช่วงระยะเวลาของการศึกษาที่ยาวนาน นับเป็นปัญหาต่อการค้นคว้าข้อมูลที่ครอบคลุมและละเอียดครบถ้วน ดังนั้น จึงยังคงศึกษาได้เฉพาะข้อมูลตัวอย่างของชุมชนชาวคริสต์บางแห่งที่ปรากฏในเอกสาร การสัมภาษณ์ และลงพื้นที่โดยตรง และให้แก่นักกับการศึกษาในช่วงเวลาสำคัญที่มีขงันนารีเข้ามามีบทบาทในการนำความทันสมัยเข้าสู่ล้านนา ระหว่าง พ.ศ. 2410-2464 คือก่อนที่รัฐบาลกลางกรุงเทพฯจะสร้างทางรถไฟมาถึงเชียงใหม่ และเข้ามามีบทบาทเป็นผู้นำในการปรับเปลี่ยนล้านนาให้เป็นแบบสยามค่อนข้างเบ็ดเสร็จภายหลัง พ.ศ. 2464

2. ข้อจำกัดด้านเอกสาร ได้แก่

1. ข้อมูลที่ศึกษาได้ส่วนใหญ่เป็นข้อมูลของมิชชันนารีที่ถูกผลิตขึ้นจากโลกทัศน์ของตนเอง ทำให้ขาดมุมมองที่เป็นของชาวบ้านทั่วไปและชุมชนชาวคริสต์ในท้องถิ่น

2. การค้นคว้าเอกสารที่เกี่ยวข้องกับชุมชนชาวคริสต์หรือคริสตจักรในท้องถิ่นปรากฏมีเอกสารค่อนข้างน้อยมาก เนื่องจากคริสตจักรท้องถิ่นไม่มีการเขียนหรือเก็บบันทึกอย่างเป็นระบบ และการใช้ข้อมูลสัมภาษณ์เป็นข้อมูลความทรงจำที่ย้อนกลับไปในช่วงเวลาที่ไม่ไกลนัก อีกทั้งยังเป็นแหล่งข้อมูลที่หลากหลายและมีอคติซึ่งต้องใช้อย่างระมัดระวัง

3. การศึกษาข้อมูลของทางราชการในท้องถิ่นมีข้อจำกัดในการมองถึงชีวิตและความคิดของชาวบ้าน ข้อมูลที่มีจะเกี่ยวข้องกับกิจการของมิชชันนารีที่เป็นเรื่องของการศึกษามากกว่าอย่างอื่น เนื่องจากมีพระราชบัญญัติการศึกษาเอกชนตั้งแต่ พ.ศ.2461 ที่มิชชันนารีได้เข้ามาเกี่ยวข้องกับทางการโดยเฉพาะกับกระทรวงศึกษาธิการ

อักษรย่อที่ใช้ในวิทยานิพนธ์

ร.ศ.	หมายถึง	รัตนโกสินทร์ศกราช
ส.จ.ช.	หมายถึง	สำนักจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร
APM.	หมายถึง	Records of the American Presbyterian Missions
BFM.	หมายถึง	Board of Foreign Missions, Presbyterian Church of USA.